

HAMZA GÁBOR: AZ EURÓPAI MAGÁNJOG FEJLŐDÉSE A KEZDETEKTŐL A XX. SZÁZAD VÉGÉIG¹

2022-ben jelent meg Hamza Gábor, az MTA rendes tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszékének professor emeritusa tollából *Az európai magánjog fejlődése a kezdetektől a XX. század végéig – a modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján* című monográfiája a Novissima Kiadó gondozásában, amely a romanisztikában egyedülálló jelleggel mutatja be a modern magánjogi jogrendszerek fejlődését. A művet történeti kontextusában szükséges elhelyezni: a munka első kiadása 2002-ben jelent meg, amely ezt követően több önálló könyv formájában, német, francia, olasz, angol, spanyol és török nyelven is napvilágot látott. A munka lényegesen többet ad az olvasónak, mint amennyit a címe ígér: ahogyan látni fogjuk, a szerző nem elégszik meg az európai jogrendszerek bemutatásával, hanem részletesen elemzi, hogy az európai magánjogi hagyományok milyen jelentős hatással vannak az Európán kívüli, így az amerikai, illetve az afrikai államok jogfejlődésére. Hamza Gábor az előszóban hangsúlyozza, hogy a magánjogtörténet bemutatására vállalkozó munkákhoz képest új munkamódszer alkalmazására tesz kísérletet, és a magánjog történetének keretein belül alapvetően a római jog továbbélésének, illetve hatástörténetének bemutatására helyezi a hangsúlyt. A szerző azon megállapítását, amely szerint a római jogi hagyomány az európai kulturális identitás egyik alapkövét képezi, azaz a modern magánjogi jogrendszerek római jogi tradíciókból táplálkoznak, plasztikusan szemlélteti a jelen munka és a korábbi kiadások címlapján is látható alkotás, Sebastian Münster *Európa királynő (Europa Regina)* című képe.

Hamza Gábor könyvét a Magyar Jogi Könyvszalón keretében 2022. szeptember 17-én mutatták be először: a bemutató során Földi András akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszékének professor emeritusa, valamint Sándor István, az MTA doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezető egye-

¹ Az *Állam és jogtudomány* 2023/2-es számában megjelent Gass István: Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése a kezdetektől a XX. század végéig – a modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján (Budapest: Novissima 2022) (DOI: 10.51783/ajt.2023.2.05) recenzió második közzelése.

temi tanára méltatták a munkát, kiemelve, hogy a könyv hidat képez a római jog mint az antik világ legkidolgozottabb jogrendszere és a modern jogrendszerek között. A könyvben deklarált, a római jog modern jogrendszerekre gyakorolt hatását hangsúlyozó premisszát szépen illusztrálta Földi András, aki hozzászólásában bemutatta, hogy a római jogot a mai napig ügydöntő jelleggel alkalmazzák, aminek ékes példája, hogy a másodfokú bíróságként eljáró Fővárosi Törvényszék (akkori nevén Fővárosi Bíróság) 1998-ban egy haszonkölcson-szerződésből fakadó jogvitát a római jogi *custodia*-felelősség szabályai szerint bírált el.

Az Ernst Rabel képével illusztrált *Bevezetés a második kiadáshoz* és a *Bevezetés az első kiadáshoz* címet viselő fejezetekben a magánjog harmonizációjával és a római jog modern jogrendszerekre gyakorolt hatásával kapcsolatos rendkívül informatív elemzést olvashatunk, amelynek keretében a szerző a római jog európai jogi harmonizációban betöltött nélkülözhetetlen szerepére hívja fel a figyelmet. A harmonizáció és jogegységesítés kapcsán a szerző felteszi a kérdést, hogy valóban indokolt-e egy adott jogterületen a kodifikáció, részletesen bemutatva azokat a jogszabály-tervezeteket, amelyeket bár formálisan nem fogadtak el, a gyakorlatban széles körben alkalmaztak (többek között a Szász Béla irányítása alatt megszületett 1928-as Magánjogi törvénytervezet vagy az 1927-es francia–olasz szerződési és kötelmi jogi törvénytervezet [*Projet de Code des Obligations et Contrats*]). A szerző részletesen bemutatja a jog általános elveinek jelentőségét részben történeti kontextusban (utalva Svédországra, Finnországra vagy Dániára, ahol formálisan a mai napig hatályban vannak a 17–18. századi törvények), részben hivatkozva azokra a magánjogi kódexekre, amelyekben kifejezetten szerepel hivatkozás az általános jogelvekre (a francia *Code civil*, az 1889-es spanyol *Código civil*, az 1811-es osztrák polgári törvénykönyv, az *ABGB*, az *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*). Konkrét jogesetekre (többek között a római jogi hagyományokból táplálkozó *bona fides* alapelvére) történő hivatkozásokat is tartalmazó elemzést is olvashatunk a Luxembourgi Bíróság gyakorlatával összefüggésben.

A monográfia első fejezete az európai magánjog kezdeteit mutatja be a barbár jogok alapján, részletesen kitérve a római jog Bizánci Birodalomban történő kodifikációjára és a kodifikáció egyes állomásaira.

Ezt követően, a második fejezetben az európai magánjog középkori fejlődését ismerhetjük meg, amelynek keretében Hamza részletesen bemutatja az európai *ius commune* és a kánonjog alapjait, valamint a Bizánci Birodalom, Itália, Franciaország, az Ibériai-félsziget, a Szent Római Birodalom, Magyarország, Anglia és Wales, Skócia, Észak-Európa, a balkáni országok és az orosz fejedelemségek jogtörténetét. E fejezet keretében mutat rá a szerző Werbőczy István *Hármas-könyvének* jelentőségére, és arra a tényre, hogy e munkára jelentős hatást gyakorolt a római jog. Kiterjedt szakirodalomra hivatkozással mutatja be továbbá a szerző a középkori Franciaország *pays de droit écrit* és *pays de droit coutumier* területei közötti különbségeket.

A könyv harmadik, legterjedelmesebb, a Rudolf von Jhering portréjával illusztrált, és az európai jogtudomány kora újkori fejlődésének általános áttekintésével indító fejezete a magánjog újkori fejlődését mutatja be az egyes európai országokban, az elemzés középpontjába helyezve a különböző európai magánjogi jogrendszerek kodifikációjának elméleti, történeti és strukturális kérdéseit. E fejezet keretei között összesen hatvankét alfejezetben kapunk mindenre kiterjedő, tudomány-, illetve kodifikációtörténeti elemzést a különböző jogrendszerek római jogi tradíciót követő fejlődéséről. A szerző enciklopédikus igénnyel és impozáns terjedelmű külföldi szakirodalomra hivatkozással (a Franciaország jogfejlődésével foglalkozó fejezetet például öt oldal terjedelmű irodalomjegyzék előzi meg) vázolja a modern jogrendszerek magánjogi kodifikációjának történetét és folyamatát. Hamza kiemelt figyelmet fordít az európai magánjog rendszerét alapvetően meghatározó francia jogtudomány és a napóleoni kodifikáció bemutatására, részletesen kitérve többek között a *Code civil* négy „atyjának” munkásságára, a Jean-Étienne-Marie Portalis által *l'esprit de siècles*-nek nevezett, a jog rendszerbe foglalására irányuló kodifikációs munka felbecsülhetetlen jelentőségére, a napóleoni kódex kritikai jellegű revíziójának kérdéseire, valamint a kereskedelmi jog kodifikációjának folyamatára és hatásaira. A szerző elemzésének középpontjában áll a francia magánjog más európai államokra gyakorolt hatásának szemléletes bemutatása, amelynek keretében több, a szakirodalomban ritkán vagy egyáltalán nem tárgyalt államok jogrendszerébe nyerhetünk betekintést. Külön figyelmet érdemel a nevét egy egykori földközi-tengeri görög gyarmatvárosról kapó Monaco jogtörténetét feldolgozó fejezet, amelyben a szerző hangsúlyozza a francia magánjogi kodifikáció jelentős hatását (a római jogi gyökerekből táplálkozó ún. „felentúli sérelem” [*rescision de la vente pour cause de lésion*]) szabályrendszere például teljes egészében megegyezik a francia modellel), ugyanakkor az 1880 és 1885 között elfogadott magánjogi törvénykönyv csak struktúrájában követi a francia *Code civil*t, annak szabályozásától több jogintézmény tekintetében is eltér.

Terjedelmes alfejezet foglalkozik az *Osztrák Polgári Törvénykönyv (ABGB)* előkészítésének folyamatával, a kódex általános jellemzőivel, valamint a törvénykönyv 20. századi reformjának kérdéseivel.

Jelentőségének megfelelően kezeli a szerző Svájc jogfejlődését, részletesen bemutatva a svájci magánjogi kodifikáció folyamatát, valamint a kötelmi jogi törvény revízióját.

Impozáns szakirodalomra hivatkozással kapunk leírást a sok tekintetben a francia jog befolyását tükröző Benelux-államok jogtörténetéről, amelynek több sajátosságát is bemutatja Hamza (kiderül például, hogy Franciaországhoz hasonlóan Luxemburnak sincs önálló nemzetközi törvénykönyve, illetve Luxemburgban a kereskedelmi jogot az 1807-ben elfogadott francia *Code de commerce* szabályozza).

Részletes elemzést nyújt a szerző a pandektarendszerrel és az annak alapján kidolgozott általános résszel kapcsolatban, amely a német *Bürgerliches Gesetzbuch*, valamint több más állam magánjogi rendszerének alapját képezi. Rendkívül kiterjedt szakirodalom alapján mutatja be Hamza Gábor Magyarország jogfejlődését, kiemelve az 1514-től a 19. századig terjedő időszakot, a 19. századi magyar jogtudományt, valamint a római jog magánjogi kodifikációjára gyakorolt hatását. Felbecsülhetetlen értéke a fejezetnek, hogy a szerző részletes elemzését adja az angol jogfejlődés sajátosságainak, amelyet követően bepillantást nyerhetünk Skócia, a Csatorna-szigetek, a Man-sziget, Írország, az észak-európai államok (Dánia, Norvégia, Izland, Svédország, Finnország), valamint számos más állam jogfejlődésébe és az ezen államok magánjogának egységesítésére irányuló folyamatokba. E fejezettel kapcsolatban is kimondható, hogy a szerző páratlanul gazdag, több állam tekintetében nehezen hozzáférhető külföldi szakirodalomra támaszkodik, ami megnyitja az utat az érdeklődő olvasó számára a további kutatómunkához. Nagy érdeme a könyvnek, hogy a szerző külön alfejezetet szentel a kánonjog 20. században megvalósult kodifikálásának, itt is hangsúlyozva a római jog hatásának jelentőségét, amely többek között abban nyilvánul meg, hogy a kánonjogászok még a kánonjog kodifikálását követően is számos alkalommal hivatkoztak a *Digesta* különböző forráshelyeire.

Ahogy korábban említettük, a munka szétfeszíti a cím által sugallt kereteket, ugyanis a negyedik fejezet az európai magánjogi hagyományok Európán kívüli államokra gyakorolt hatását is vizsgálatának középpontjába helyezi. A megsokszorozottan impozáns terjedelmű külföldi szakirodalom alapján Hamza rámutat arra a kevésbé ismert tényre, miszerint az Amerikai Egyesült Államok jogfejlődésére nemcsak az angol *common law*, hanem a római jogi alapú európai magánjog is jelentős befolyást gyakorolt. Külön figyelmet érdemel a francia, illetve spanyol fennhatóság alatt állott Louisiana állam jogfejlődése, amelynek 1808-ban elfogadott magánjogi kódexe szinte teljes egészében a francia *Code civilt* követi. A szerző rendkívül szemléletesen mutatja be a francia jog hatását, eklatáns példaként említve, hogy a louisianai magánjogi kódex több esetben nem angolszász, hanem francia jogi *terminus technicust* alkalmaz (például *nu-proprieté*). Részletesen foglalkozik a szerző emellett a római jogban gyökerező kontinentális hatásokat felmutató kanadai magánjogi jogfejlődéssel. A romanisztikában egyedülálló bemutatását olvashatjuk ezt követően a közép- és dél-amerikai államok jogfejlődésének, e helyütt is az elemzések középpontjába helyezve a magánjog egységesítésére irányuló törekvéseket. Jogtörténeti kalandozásaink ezt követően sem érnek véget, ugyanis a szerző bepillantást enged néhány afrikai, illetve ázsiai állam magánjogi jogrendszerébe is (külön figyelmet érdemel a Japánnal foglalkozó alfejezet, amely kiemeli a római jog és a francia jog jelentőségét, bemutatva, hogy az 1890-ben kihirdetett első japán polgári törvénykönyv alapjául a személyek joga és az öröklési jog kivételével a francia *Code civil* szolgált).

Egyedülálló értéke a munkának, hogy a több mint negyven oldalt kitevő felhasználta általános irodalmat tematizált módon tünteti fel, a forrásokat a következő kategóriákba sorolva: jog-összehasonlítás, európai (magán)jogtörténet, az európai jogtudomány története, a római jog továbbélése (általában), középkori jogtörténet, humanista jogtudomány, római jog és természetjog, a kodifikációk és a római jogi tradíciók, történeti jogi iskola (pandektisztika), kánonjog, római jog és *common law*, római jog és európai jog.

Hamza Gábor munkája kivételes; széles spektrumban mutatja be az európai és Európán kívüli államok magánjogfejlődését; a szerző *opus magna* túlmutat az elméleti tudomány keretein, a művet a jogtörténet és a magánjog iránt érdeklődő gyakorló jogászok is haszonnal forgathatják.

(Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése a kezdetektől a XX. század végéig. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján. 2. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Novissima Kiadó, 2022, ISBN 9786156484116)

Gass István

doktor, megbízott oktató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Római Jogi és Összehasonlító Jogi Tanszék, Budapest